

VESZTESÉGEINK

Olvasmány

Gyülekezeti óraszám: 0. Egyházi iskolák óraszám: 1.
(Bevezető óra a Jairus lánya bibliai történetéhez)

VALLÁSPEDAGÓGIAI SZEMPONTOK

A veszteségek a mindennapi élet velejárói. Visszafordíthatatlan események, amelyek hiánnyal, szomorúsággal, csalódással töltenek el. A gyermek életében is előfordulnak kisebb és nagyobb veszteségek. A maga élettörténetének értelmezési keretében más a kisebb és más a nagyobb a veszteség, mint ahogy mi felnőttek értékelnénk azt. Egy elvesztett, tönkrement kedvenc játék, egy elpusztult kisállat, egy vágyott cél, ami nem következik be, a gyermeket nagyon el tudja keseríteni. Átélt olyan veszteségeket, amelyeket könnyen feldolgoz, a hiányt gyorsan betölti valami más, de megélhet olyan veszteségeket, amelyek után újból és újból szembesül a hiánnyal, a fájdalommal.

A jelentős veszteségeket a gyermekben ugyanúgy, mint a felnőttekben hosszabb, rövidebb, mélyebb, kevésbé mély gyászfolyamat kíséri. Attól függően, hogy az elvesztett személy, tárgy, állapot milyen jelentőségű volt. Fontos, hogy tiszteljük a gyermekben megfogalmazódó, a gyermekből felszínre törő, veszteségekkel kapcsolatos fájdalmat és gyászt. Attól, hogy mi kisebb jelentőséget tulajdonítanánk egy ilyen veszteségnek, a gyermek fájdalma, gyásza valós, éppen ezért nem bagatellizálhatjuk el, hanem segítenünk kell a gyászfolyamat egészséges útján. Támogatnunk kell a fájdalommal való szembesülésben, a búcsú, elválás lehetőségének a megteremtésében.

Ugyanez vonatkozik a kisállatok elvesztésére is. A gyermek van, hogy nagyobb fájdalommal éli meg a cicusa, kutyusa, hörcsöge halálát, mint egy nagyszülőét, aki távol lakott, ritkán találkozott vele. Gyakori kérdés, hogy a kisállatok a mennybe kerülnek-e? Itt nem teológiai disputába kell bocsátkoznunk, hanem lelkigondozói választ kell adnunk: Ha a mennyországban hiányzik Neked, akkor biztosan ott lesz, hiszen azt olvassuk, hogy a mennyben már nem lesz hiány, fájdalom, Isten betölti a szükségünket. Ezzel a válasszal egyrészt megnyugtadjuk, de nem is hazudunk.

Az elakadt gyászt a búcsú segíti. A búcsú egy rítus, az elengedés viszont egy folyamat, amit az idő végez el bennünk. Nehéz nézni egy gyermek fájdalmát, gyászát. Szeretnénk ott az órán egy válasszal megoldani, de az elengedés, a gyász az hosszú folyamat. Csak teret adhatunk, türelmet és gyógyító képeket. Ezt az időt nem tudjuk lerövidíteni, de az evangélium üzenetét és a szomorúság megértő elfogadását adhatjuk hozzá.

A legmélyebb veszteség a halál. Korunkban, amikor a halál tabutémává lett, a gyermekeknek különösen nehéz szembenézni és megküzdni a halál témájával. A felnőttek leginkább megóvni szeretnék a gyermekeket ettől a témától, pedig a gyermekben újból és újból előkerül ez a kérdés, vagy mint a személyiség fejlődésének egy meghatározott témája a megfelelő időszakokban (leggyakrabban 5-6 évesen, 10 év körül és 12-14 évesen), vagy egy a környezetében megtörtént haláleset miatt.

A gyermekek gyakran hozzák a hittanóra a halál témáját. Ráéreznek, hogy éppen a hittan az, ami a halál utáni életre is tud választ adni, aminek a kérdésköre nem csak ez a földi, materiális világ. A hittanoktatás egyik nagy lehetősége és feladata, hogy felmutassa a halál után kérdező gyermekeknek az élő Krisztust és a feltámadás reménységét.

A gyermekek halálképéről, gyászfolyamatáról, és a hittanoktatás lehetőségéről bővebben az alábbi tanulmány ad instrukciókat.

Szabóné László Lilla: Gyermek-halál-gyász. Magyar Református Nevelés. 2012/1.

Nehéz témát érintünk, amikor belevágunk a fenti cím kifejtésébe. A halál korunk egyik tabuja, a gyermek viszont az élet és a jövő szimbóluma, a nyitottság és a növekedés megtestesítője, aki egészsége és fejlődése teljében ellentmond már a halál gondolatának is. Épp ezért a felnőttek óvják a halállal való találkozástól őket. Ugyanakkor, paradox módon, a halál mindennapos a gyermekek számára. Korunk a halál-tabu mellett a „halál-pornó” időszakába lépett. A híradók, filmek, rajzfilmek ontják magukból az igaz és fiktív agresszív gyilkosságokat és haláleseteket. Ezek a képek a halál témáját inkább elszemélytelenítik, és így eltávolítják az embert a saját halálának egzisztenciális átgondolásától is. Pedig a halál az ember örök problémája, és aki fél a haláltól, az igazából az élettől is fél.

A gyermek kapcsolata a halállal

A gyermek kapcsolata a halállal az elmúlt évszázadban nagyon sokat változott. Korábban, a 20. század előtt, a családok egy közös térben éltek, ebben a közös térben zajlott születés, halál, aminek a gyermek is kezdettől fogva tanúja volt. Ekkor még az alacsony átlagéletkor idején a halál mindennapi volt, belenyugvással, Isten akarataként fogadták.

Ahogy a családokban a gyermek egyre inkább elkülönült a felnőttek életétől, úgy került távolabb a halál tapasztalatától is. Pedig a gyermekek a halál témájával már korán szembesülnek, és nagy érdeklődéssel fordulnak felé. Épp az élettől együtt járó halál tapasztalatának hiánya erősíti fel a gyermekekben a kérdést, amivel a felnőttek hallgatása és háritása miatt egyedül kell megküzdeniük.

A gyermek először a halál fogalmával ismerkedik meg, csak később, egy idő után tudatosodik benne, hogy mindenki halandó, hogy végül, mindezek után megérjen benne az a következtetés, hogy ő maga is meg fog halni. Ezen a ponton válik egzisztenciálissá a gyermek számára a halál kérdése, előhívva benne a halálfélelmet, aminek a feldolgozása hosszú távon meghatározza az embernek az élethez és a halálhoz való viszonyát.

Az egészséges gyermek haláltudata fokozatos fejlődésen megy át. Ennek feltérképezésében a fejlődéslélektani leírások segítségünkre lehetnek, de ezek is, csak mint útmutatók, hiszen minden gyermek fejlődése mind kognitív, mind emocionális szinten egyedi, illetve ezen a téren is tapasztalhatunk regresszív folyamatokat vagy egy-egy szinten való megrekedést.

A gyermekek halálképének fejlődése

Számos szerző rávilágított arra, hogy a gyermekek halálképének fejlődését a gyermekek kognitív fejlődésével összhangban kell vizsgálni. A gyermekek 2-6 éves korukig egy szemléleti időfogalommal élnek, melyben a jelen a kulcsfontosságú és örökérvényű. Ugyanígy a térszemléletük is az 'itt és most' -hoz kapcsolódik. A gyermek az idő és tér közepén áll, és jelenvalóságában értelmezi azt. Csak a konkrét műveletek időszakában, hétéves korától 10 éves koráig alakul ki a gyermekben egy olyan valósághoz kötött idő- és térszemlélet, melyben a halálról való elképzelése is közelít a realitáshoz. Végül 10 éves kora után, az elvont műveletek időszakában lesz időszemlélete, és térszemlélete minden tekintetben elvont műveletekre képes.

Tanulmányomban egy magyar kutatást, Nagy Mária Ilona vizsgálatát szeretném bemutatni, mert több szempontból figyelemre méltó. Egyrészt úttörő és hazai vonatkozása miatt, másrészt, mert a nemzetközi kutatások is sok szempontból alátámasztották eredményeit, harmadrészt, hogy megállapításai 80 év távlatában is helytállóak.

Az eredményeket három típusba rendezte, melyek kognitív jellemzőivel és korosztályonkénti eloszlásaival nagyban megfelelnek Piaget három fejlődési szakaszának:

Életkor	3 éves	4 éves	5 éves	6 éves	7 éves	8 éves	9 éves	10 éves
Animista	85.7%	50%	33.3%	7.3%	-	-	-	-
Perszonifikáló	14.3%	50%	66.7%	80.7%	57.6%	53.8%	53.8%	22.8%
Reális	-	-	-	11.5%	42.4%	46.2%	46.7%	77.8%

Az első az *animista felfogás*, mely 3-6 éves korig a legjellemzőbb. Ezen a szinten a gyermek a halottnak életet és öntudatot kölcsönöz. Tehát a halált, mint irreverzibilis, végleges dolgot nem ismeri, a halálban életet lát. Azt gondolja, hogy *a halott elment*, de mindent úgy csinál, mintha itt lenne. Életkora növekedésével csökken számára a halott életszerűsége, tevékenysége, és inkább úgy tekint rá a gyermek, mintha az eltávozott aludna.

A második, a *perszonifikáló típus* a leggyakoribb, az egész gyermekkorra jellemző felfogás, de 5-9 évig a legmeghatározóbb. Ennél a típusnál az élet és halál már elkülönül, de a halál képe nagy hatással van az Én személyessége, így a halállal kapcsolatban is megfigyelhető a perszonifikáció. Gyakran találkozunk az európai kultúrkörben elterjedt kaszásember szimbólummal. De megjelenik a halál egyéni megszemélyesítésekben, valamilyen egyéni élményhez kapcsolódva. Kezdetleges fokon a halálember egy földi lény, majd a fejlődéssel egyre inkább eltűnnek az érzéki vonások, és a halálból szellemi lény lesz.

A harmadik típus a *realista felfogás*, amikor a gyermek tudja, hogy a halál a testi élet teljes, végleges megszűnése. Körülbelül 10 év körül lesz domináns. A halált a gyermek egyrészt természeti szempontból határozza meg, mint a testi élet megszűnése, másrészt a lélek szempontjából, ami egy nagy titok, és szimbólumokban próbálja megragadni, meglátásaiban tükröződik vallásossága, világnézeti látása.

Halálfélelem

A halálfélelem 4-6 éves korban alakul ki, de Polcz Alaine személyes tapasztalata, hogy a halálfélelmet már az egészen kisgyermek is megéli archaikus, animális szinten, miközben a kifejezést nem ismerik.

A vizsgálatok leginkább a szeparációs félelemmel hozzák kapcsolatba, ami végigkíséri a gyermekort, hiszen a szülőktől való függés állapotában félelmetes mind a szerettei elvesztésének gondolata, mind a halálban, eltemetetésben való izoláltság képe.

Akiknél a halálfélelem feldolgozása, kompenzációja nem sikerül, azoknak a legkülönbözőbb élethelyzetekben könnyen fellelhető, és felnőttkorra állandósulhat is.

Több kísérlet eredményei is azt mutatják, hogy a halálfélelem kb. 5-7 és 13-16 éves korban erősödik fel. Ezt az eredményt kapcsolatba hozták azzal, hogy mindkét időszak egy-egy fejlődési ugrás időszaka.

A gyermek és a gyász

Gyász a veszteség által kiváltott reakciók, magatartási formák együttese. Korunkban a halál tabunak tekintése és tabuként való kezelése, a rítusok és közösségek hatásának csökkenése következtében a gyász, szeretteink halálának feldolgozása komoly pszichés terhet rak mind a felnőttre, mind a gyermekre. A gyermekek gyászfolyamatát viszonylag későn kezdték el mélyrehatóbban vizsgálni. Ehhez hozzájárult az a gyermekekről alkotott előítélet, hogy a gyermek még nem tudja felfogni a halál véglegességét, a veszteség jelentőségét, így bizonyára érzelmi sem érinti annyira a gyász időszaka. Ezt a nézetet való igaz, alátámasztja a gyermekek megkülönböztethető viselkedése hozzátartozóik halálakor. Bár a gyermekek érzelmei sokszor azonosak a felnőttekével, az ő kifejezőmódjuk deffenzívebb vagy kevésbé világos. Éppen úgy szaladgálnak, játszanak, mintha mi sem történt volna, vagy látszólag

„közönyösek”, hamar másról kérdeznak, másról beszélnek, a veszteségnek valamilyen banális részterületét ragadják meg. Ugyanakkor kísérletileg igazolható, hogy az álom- és játéktartalmak, projekciós tesztek a háttérben álló gyászfolyamatra, vagy éppenséggel mély depresszióra engednek következtetni.

A gyászolás elsajátított viselkedésforma, függ a halálról való elképzelésünktől és a családi, vallási, kulturális hatásoktól. Így a felnőtteknek komoly szerepük van abban, hogy a gyermekeket megtanítsák gyászolni.

Gyászfolyamat gyerekkorban

A gyászreakciók lefolyása gyermekkorban függ a gyermek életkorától, hogy az elvesztett személy mit jelentett számára, és hogy az elvesztés maga milyen élettörténeti események kontextusába illeszkedik bele. Több felosztását találjuk a gyászfolyamatnak. Pilling János, magyar pszichiáter, a tanatológia szakértője a következő hat szakaszra hívja fel a figyelmet: anticipációs gyász – sokk – kontrollált szakasz – tudatosulás – átdolgozás – adaptáció.

Anticipációs (megelőző) gyásról abban az esetben beszélünk, amikor életveszélyes helyzetben (gyógyíthatatlan betegség, háború) lévő emberek hozzátartozói már a haláleset előtt foglalkoznak a halál gondolatával. Gyakran a gyermekeket féltik a haldokló hozzátartozókkal való találkozástól, a testi-szellemi leépülés látványától, és nem árulják el, hogy a szeretett nagyszülő, testvér, vagy szülő haldoklik. A gyermeknek ugyanúgy joga van a búcsúzáshoz, az anticipációs gyászhoz, mint a felnőtteknek. Ha már idősebb, részt is vehet az ápolásban, a segítségben, ha kicsi, akkor pedig a belőle áradó derű, vidámság lehet vigasza a haldoklóknak.

A halál hírére, elsőre, sokan tagadással válaszolnak. Érzelmileg bénultnak, kiüresedettnek érzik magukat. Ez az állapot néha – tévesen – a közömbösség érzetét kelti. Ez a fajta reakció gyermekkorban is megfigyelhető. A halálhír ellenére elkezd másról beszélni, vagy tudomásul veszi és elkezd játszani, vagy egyszerűen közömbös. De ez nem jelenti azt, hogy a gyermeket nem érinti mélyen a veszteség. A sokk időszaka általában néhány perctől egy-két napig is eltarthat.

A kontrollált szakasz sokszor azáltal indul be, hogy a hozzátartozóban tudatosul, hogy feladatai vannak a halálessettel kapcsolatban. A gyermekek számára ezt az időszakot az nehezítheti, hogy a sok családi tennivaló közt gondolataival, kérdéseivel egyedül marad. Ma, amikor a gyermekek számára a halál tabu téma, nagy segítség lehet, ha valaki a rokonságból, közeli hozzátartozók közül beszélget a gyermekkel, és nyílt párbeszédre, kérdéseinek, érzelmeinek kimondására bátorítja.

A kontrollált szakaszhoz tartozik maga a temetési szertartás is. A temetésen való részvétel nagyon fontos a gyász szempontjából: „tudatosítja az elválást, lehetőséget ad az érzelmek kifejezésére, közösségi támaszt nyújt, és rámutat az egyedi veszteség közösségi, vallási, filozófiai vonatkozásaira is.” A gyermek akármilyen fiatal, részt vehet a család által elfogadott gyászszertartásban, hiszen ez mind jó alkalom a halállal való ismerkedésre, ugyanakkor megnyilvánul a család összetartozása. De a gyermeket akarata ellenére ne vigyük temetésre! Érdemes előre elmondani, hogy mi fog történni, és rábízni a választást.

A kontrollált szakasz után jön a gyászfolyamat legnehezebb része, a tudatosulás időszaka, amikor is a gyászoló a temetés után egyedül marad, és szembesül a szeretett hozzátartozó hiányával az élet egyre több területén. A gyermekek is ebben az időszakban küzdenek meg a veszteség realitásával. Minél kisebb a gyermek, annál kevésbé fogja fel a halál véglegességét, visszafordíthatatlanságát, igazából a napok, hetek, hónapok múlásával tapasztalja meg, hogy a veszteség mennyi mindenre kiterjed (pl. egy szülő halálakor), illetve

tapasztalja meg a helyzet véglegességét. Jellemzők a regresszív jelenségek (a fejlődés korábbi szakaszához való visszatérés), bizonyos testi tünetek (van, hogy az elhunyttal való identifikációval társul), alvási és táplálkozási zavarok, magatartászavarok, tanulmányi problémák, antiszociális viselkedés. Ezek mind normális, gyászt kísérő tüneteknek számítanak, akkor kell csak komplikált gyászra gyanakodnunk, ha túlzottan elhúzódnak, nem csökkennek a tünetek, vagy teljesen elmaradnak.

Az átdolgozás szakaszában a kavargó, rendszertelen emlékképek és gondolatok helyét a tudatos emlékezés veszi át. A tudatosulás és az átdolgozás időszaka át- meg átjárja egymást, hiszen egy-egy évforduló, ünnep újra felerősítheti a már csökkent erejű tüneteket. Ez természetesen a gyermekeknél is jellemző. Ha már idősebb a gyermek, érdemes ezeket a dátumokat a pedagógusok, a gyerekekkel foglalkozó felnőttek tudomására hozni, hogy ők is átsegíthessék a gyermeket ezeken a nehéz napokon.

Végül az adaptáció szakasza a gyász utolsó fázisa, mely a veszteség feldolgozását jelenti. Ez nem az elvesztett hozzátartozó elfelejtéséről szól, hanem hogy a gyászoló érzéseiben és emlékeiben az elhunyttal kapcsolatos múlt úgy él tovább, hogy képes az életét megfelelően tovább folytatni. Ennek több jele van: a gyászoló az elhunyt már nem mint külső létezőre, hanem, mint belső emlékképre gondol. Tud mesélni róla, anélkül, hogy reménytelenség lenne úrrá rajta. Tud örülni újból az élet szépségeinek, gondolkodásában, magatartásában a jövőre irányultság fókuszál. A gyermekeknél a feldolgozott gyász talán nehezebben megállapítható, mint a felnőtteknél, hiszen ők a fájdalmat, a mély érzéseket periodikusan élik meg, nem gondolkodnak még reflexíven, nem látják még identitásukat az egész életükre nézve, és meg akarnak felelni a környezet elvárásainak (pl., ha az elhunyt hozzátartozó tabuvá válik, ha az érzelmi kitöréseit lecsitítják, nem tekintik legitimnek). Ebben is a családtagok közti nyílt kommunikáció segíthet, melyben felszínre kerülhetnek még feldolgozatlan momentumok, kérdések, érzelmek.

Tanatológia

„A halál megváltozhatatlan és elkerülhetetlen, de a viszonyunk a halálhoz nem, és ez többek között azért fontos, mert a halálhoz való viszonyulás szabja meg az életünket.” – írja Polcz Alaine, a haldoklók megsegítésével foglalkozó magyar pszichológus.

Ennek a problémának a felismerése indította el a nyugati kultúra több területén a halál és a gyász témájával való tudatos foglalkozást. Magyarországon először az egyházak és néprajzkutatók foglalkoztak a halál és gyász témájával. 1991-ben alakult meg az első magyar hospice-szervezet, a Magyar Hospice Alapítvány, majd 2001-ban a Napfogyatkozás Egyesület, mely feladatának tekinti a gyászolók hazai segítségének fejlesztését, az ezzel a témával foglalkozó szakemberek és önszervező csoportok vezetőinek kommunikációját, továbbképzését.

A hitből fakadó tanatológia

Minden vallás és kultusz választ ad a halál kérdésre, és rítusaival segíti mind a haldoklót, mind a hátramaradottakat. A keresztyén hitnek mind a földi életet, mind a halál eseményét illetően, mind a halál utáni életet tekintve meghatározó üzenete és reménysége van. Így a halál tabujával és a halál pornójával megterhelt társadalmi helyzetben különösen fontos, hogy a keresztyén egyházak és közösségek felismerjék nagyfokú felelősségüket és küldetésüket a tanatológia területén.

A gyermekek felé kettős küldetésünk van. Egyrészt tanítanunk, szocializálnunk kell a gyermekeket a halál valóságára, ez a pedagógiai feladat. Másrészt ez a tanítás már magában

kell, hogy foglalja a lelkigondozói aspektusokat, hiszen a halállal való szembenézés mindig lelki történet, amit nekünk, felnőtteknek kell a gyerekek esetében felelősen kísérnünk.

A család az elsődleges helyszín, melyben a halállal kapcsolatos téma gyakran véletlenszerűen és szándékosság nélkül előkerül.

Általában a családok, a gyerekek környezetében lévő felnőttek kerülnek a halál témáját. Gyakran azért, mert aggódnak, hogy képesek lesznek-e megfelelő választ adni, és vajon nem okoznak-e nagyobb kárt a gyermek lelkivilágában. A családban a végső kérdéseknek sokkal inkább, mint közösen megválaszolandó kérdéseknek kell előjönniük. Friedrich Schweitzer valláspedagógus a „Gyermek joga a valláshoz” című könyvében rámutat, hogy a gyermek már kezdetektől fogva vallásos lény, és már igen korán, a beszédkézség elsajátítása után, óvodáskorban felteszi az élet nagy kérdéseit. Ezek közül az egyik kulcsfontosságú kérdés, hogy „Miért kell meghalnunk?”. Gyakran a szülők a kérdéseik és kétségeik bizonytalanságában kitérnek a válaszadás elől. Schweitzer bátorítja a nevelőket, hogy a nevelést sokkal inkább egy folyamatnak lássák, melyben a szülők és a gyermekek kölcsönösen vesznek részt a kérdések, kétségek és válaszok megfogalmazásában. A gyermeknek egy-egy nehezen megválaszolandó kérdésére nyugodtan válaszolhatja a szülő, hogy „Ezen még nem gondolkodtam. De nagyon érdekes kérdés. Te mit gondolsz róla? Van valamilyen ötleted?”. Ha nem tudunk magunk számára sem megnyugtató választ adni, akkor megegyezhetünk a gyermekünkkel abban, hogy utánajárunk, utánaolvasunk, megkérdezzük a gyülekezetünk lelkészét, a hittanokatot. Ezáltal nem a tudatlanságunkat bizonyítjuk, hanem mintát adunk a gyermekünknek, hogy választ keressenek az egzisztenciális kérdéseikre, és, hogy ebben segítséget is kérhetnek, illetve, hogy a válaszkeresés életünk végéig legitim.

A halál kérdéséről való beszélgetésre jó alkalmak azok a családi ünnepek, amelyeken egy-egy elhunyt családtagról megemlékezünk. Mindenszentek ünnepén, egy-egy évfordulón, születésnapon mesélhetünk róluk a gyermekeinknek, és magáról a halálról is beszélgethetünk,

Ugyancsak nagy hatású, ha a gyermek a halál és gyász egészséges megélését egy kedves háziállata révén teheti meg. A gyermekek szeretnek hörcsögöt, kismadarat, cicát, nyulat tartani. Gondoskodnak róla, megszeretik, és amikor elpusztulnak ezek az állatok, eltemethetjük, ezáltal is kifejezve az élet és halál méltóságát. A gyerekek kijelölhetik a helyét, hova temessük el, lehet egy kis fakesztet állítani, virágot szedni. A gyermekek ugyanolyan intenzíven tudnak gyászolni egy kis háziállatot, mint egy embert, fontos, hogy komolyan vegyük érzéseiket, gondolataikat, melyek ugyanúgy meghatározzák a halálról, gyászról alkotott felfogásukat, mint egy nagyszülő vagy más rokon halála.

Ugyanígy az elhunyt kismadarat, vagy lakókörnyezetünkben talált állattetemet is megtisztelhetjük egy közös eltemetéssel, ahelyett, hogy a kukába dobnánk, ami nagyon megrémísztheti a gyermekeket, látva, hogy így végződik az élet.

A legtöbbet tehát a családban az által tehetünk, ha beszédünkben, tetteinkben kitűnik, hogy mind az életet és mind a halált Istentől tudjuk elvenni, elfogadni, a búcsúzásban pedig meg tudjuk élni, és kifejezésre tudjuk juttatni mind a veszteség fájdalmát, mind az élő reménység erejét, és ezekre bátorítani tudjuk gyermekeinket is.

A másik fórum, ahol kapcsolatba kerülhetnek a gyermekek a halál és gyász témájával, a *gyülekezet*. A gyülekezetben számos formális és informális lehetőség a halál témájával foglalkozni.

Egyrészt szervezhetünk a gyermekeket nevelő szülőknek halál-gyász tematikájú gyülekezeti napot, vagy előadássorozatot, de továbbképzéseket tarthatunk a gyermekekkel foglalkozó szolgálóknak, gyermekmunkásoknak, hittanokatotoknak, egyházi óvodában, iskolában dolgozó pedagógusoknak. Akár az egész gyülekezet közösségét is taníthatjuk egy-egy halottak napi prédikáción keresztül.

A gyermekekkel való találkozásainkba is beépíthetünk tanatológiai üzeneteket. Például egy-egy vasárnapi gyerek-istentisztelet keretében a halottak napjával, vagy a feltámadás-

ünneppel kapcsolatban. Ezek az alkalmak lehetőséget adnak arra, hogy a gyermekek előhozakodhassanak kérdéseikkel, elképzeléseikkel, és esetleges feldolgozatlan gyászukkal. Van, hogy az élet teremt ilyen alkalmakat. Ha például hittanóra elején megtudjuk, hogy egyik hittanosunk közeli hozzátartozója meghalt, vagy éppen kisállata elpusztult, érdemes rászánnunk azt az órát ennek a kérdéskörnek a megbeszélésére.

Az iskolában ugyancsak gyakran adódik alkalom a halálról való beszélgetésre. Egyházi iskolákban szinte minden tantárgy óráján megjelenhet alkalomadtán a keresztyén feltámadás-reménység tanítása (pl. irodalom órán egy mű kapcsán, képzőművészeti órán egy festmény kapcsán, ének-zene órán egy requiem hallgatásakor). De előhozhatja egy gyermek gyásza, vesztesége, vagy beszélgethetünk róla a halottak napja, vagy a nagypéntek-húsvét körüli napokon.

Ezek a fórumok és alkalmak adottak, hozza magával az élet. Kérdés, hogy felismerjük-e az alkalom kínálta lehetőséget, felismertük-e a felelősségünket, és mi magunk szembenéztünk-e a kérdéskörrel.

Végezetül ott van előttünk még egy kérdés: mit mondjunk a gyermeknek. Mi a keresztyén reménység üzenete a gyermekek nyelvén?

Ez mindig a gyermek életkorától, kognitív fejlettségétől és érzelmi állapotától függ. A legfontosabb, hogy hitelesek legyünk. Azt válaszoljuk, amit magunk is gondolunk, vállalni tudunk, de ugyanakkor a gyermek számára előremutató, vigasztaló, befogadható legyen. Van olyan helyzet, amikor a gyermek nem a teológiai álláspontunkra kíváncsi, hanem arra van szüksége, hogy reményképeiben, a vigasztalódásra való törekvésében megerősítsék. Ilyen szituáció, amikor a felől érdeklődik, hogy az elhunyt háziállata, aki neki épp hiányzik, ott lesz-e a mennyben?

Megfigyelhetjük, hogy a gyermekek elképzelései a halálról magukban foglalnak egy sor reményképet is. Ezeket a képeket megtaláljuk részleteikben az ószövetségi képekben, az újszövetségi szimbolikában. Nem kell letörnünk ezeket a gyermekekben, idővel, a gondolkodásuk fejlődésével ők maguk keresnek újabb kifejezéseket, elképzeléseket, és gondolkodnak egyre elvontabban, érettebben a halálról, feltámadásról.

A gyermekek számára megnyugtató és biblikus kép, hogy a szerettei, akik maghalnak, új életre támadnak fel Isten országában, ahol nincs többé fájdalom, szenvedés, szomorúság, csak Isten szeretete és közössége (Jel 22,1–5). Ha meghalunk, levetjük ezt a földi testet, ami porrá lesz, helyette mennyei testben élünk, mely már nem öregszik meg, és nem betegszik meg soha (1Kor 15,35 kk). Istennél életünk boldogabban fog telni, mint ahogy mi itt el tudjuk képzelni. Sok mindent nem tudunk a halál utáni életünkről, de azt tudjuk, hogy ahhoz térünk vissza, akitől jöttünk, aki alkotott minket, és aki a legjobban szeret minket ezen a világon (1Kor 2,9). Ezzel a hittel és reménységgel lehet élni és meghalni, ezzel a hittel és reménységgel ajándékozhatjuk meg gyermekeinket is a kérdések, a félelem és a gyász idején.

(Felhasznált irodalom:

Fodor-Szlovencsák Katalin: *A gyermek halálképének fejlődése*. Kharon, IV. évfolyam Geiger Ágota: *A gyász pszichogén, szomatikus és magatartásbeli tünetei gyermekkorban*. In: Gyerekek, szülők, pszichológusok, szerk.: Feuer Mária-Popper Péter., Akadémiai Kiadó, Budapest. 1992; Kárpáty Ágnes: *A gyász szociológiája*; Komlósi Piroska: *A veszteségek és a család*. In: Gyász a szeretetben és a családban, szerk.: Németh Tünde –, Nyíri Magdolna, NEVI, Mentálhigiénés Program, Budapest. 1999 ; Nagy Mária Ilona: *A gyermek és a halál*. Pont Kiadó, Budapest. 1997; Piaget, Jean: *Hat pszichológiai tanulmány*. Budapest. 1990; Pilling János: *A gyász lélektana* In: Gyász, szerk.: Pilling János. Medicina Könyvkiadó, Budapest. 2003 ; Pilling János: *A gyász világa* In: Gyász, szerk.: Pilling János. Medicina Könyvkiadó, Budapest. 2003; Plieth, Martina: *Kind und Tod - Zum Umgang mit kindlichen Schreckensvorstellungen und Hoffnungsbildern*. Neukirchner – Vluyn, Neukirchner Verlag.

2002; Polcz Alaine: *Amikor a gyermek gyászol*. Gyász a szeretetben és a családban, szerk.: Németh Tünde – Nyíri Magdolna, NEVI, Mentálhigiénés Program. Budapest. 1999; Polcz Alaine: *Meghalok én is?* Pont Kiadó, Budapest., 2000 , Polcz Alaine: *Segítenek a rítusok* In: Letakart tükrök – Halál, temetkezés, gyász, szerk: Angyal, Eleonóra és Dr. Polcz Alaine. Helikon Kiadó, Budapest. 2001; Révész Renáta Liliána: *Egymást vigasztalva – Hogyan néz szembe a család a gyással?* In: Letakart tükrök, Halál, temetkezés, gyász. Helikon Kiadó, Budapest. 2001; Schweitzer, Friedrich: *Das Recht des Kindes auf Religion*. Güttersloh. 2000; Simkó Csaba: *Hogyan segítsünk gyermekünknek elfogadni az elfogadhatatlant?* In: Kharon, Thanatológiai Szemle, 2009/4.; Tatelbaum, Judy: *Bátorság a gyászhoz*, Pont Kiadó, Budapest. 1998; Vikár György: Gyászreakciók a gyermekkorban In: A gyermek-pszichoterápia elmélete és gyakorlata II. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 1995; Vikár György: Gyógyítás és öngyógyítás. Magvető Kiadó, Budapest. 1984)

A TÉMÁHOZ KAPCSOLÓDÓ KÖVETELMÉNYEK

<u>Minimum</u>	<u>Optimum</u>
- Bátorítással vegyen részt az órán a hittanoktató által kezdeményezett feladatokban, játékokban, közös beszélgetésekben, közös éneklésben, imádkozásban. - Saját korosztályának és egyéni sajátosságainak megfelelő szinten tudjon segítséggel beszélni a tankönyvi kép és a mondóka üzenetéről, a vigasztalásról.	- Önként és aktívan vegyen részt az órán a hittanoktató által kezdeményezett feladatokban, játékokban, közös beszélgetésekben, közös éneklésben, imádkozásban. - Saját korosztályának és egyéni sajátosságainak megfelelő szinten: - Tudjon összefüggően beszélni a tankönyvi kép és a mondóka üzenetéről, a vigasztalásról. - Tudjon néhány példát mondani szomorú eseményekről és ezekhez kapcsolódó megvigasztalódásról. (Akár a személyes életéből, akár más helyekről.)

ÓRAVÁZLAT-JAVASLAT

Fő hangsúly: Korosztályos veszteségek feltérképezése.

Kognitív cél: A csoporttal annak az összegyűjtése és közös átgondolása, hogy milyen korosztályos veszteségek fordulnak elő a közösségben.

Affektív cél: A veszteségek érzelmi hátterének feltérképezése és az attitűd formálása a veszteségek hatékony feldolgozása felé.

Pragmatikus cél: A tanulókkal közös veszteség-feldolgozási stratégia kiépítése.

Óra fő része	Javaslatok	Tananyag, célhoz kapcsolódás
Motiváció, ráhangolódás,	A munkáltató tankönyvben található mondóka játékos megtanulása: Sim-sum, fúj a szél, <i>(felemelt karral hajlongunk)</i> Ez a kis fa, jaj, de fél. <i>(összehúzzuk magunkat)</i>	TKEI Veszteségeink, 1. feladat

előzetes ismeretek aktiválása	Minden ága megremeg, <i>(karjainkat remegtetjük)</i> A levele lepereg. <i>(ujjainkat mozgatva lefele hajtjuk karunkat)</i> Ej, haj, semmi baj, <i>(fejünket rázzuk)</i> Újra zöldül majd a gally. <i>(karunkat széttárjuk, mintha a fa lombját mutatnánk)</i> Átvezetés: Beszélgetés a mondókához kapcsolódó kérdések mentén: félelem, veszteségek, sírás, vigasztalás	TKEI Veszteségeink, 2. feladat és Tudod-e? rész
Feldolgozási javaslat, munkáltatás	Veszteségek, visszafordíthatatlan események a gyermek életében Önálló, egyéni munka majd megbeszélés a munkáltató tankönyv feladata alapján: • A gyermekek osztályozzák a képeken megjelenő helyzeteket, és jelezzék az eredményt matricákkal! • Kérdezzük meg a gyerekeket, hogy a feladat ábrái közül melyik helyzetet gondolják súlyos, közepes és enyhébb veszteségnek! • Beszélgessünk közösen, egymást meghallgatva a gyermekek életében előforduló, az épp aktuális vagy máig emlékezetes veszteségről, hiányról, gyászról, fájdalomról! A búcsúzás segít elengedni A munkáltató tankönyv feladatának rajzai alapján beszélgessünk a gyerekekkel arról, hogy hogyan búcsúznánk az ábrázolt helyzetekben! Használjuk a felsorolt ötleteket is! Jézus búcsúzása a tanítványaitól, vigasztaló szavai a mennyországról Az órát Jézus búcsúbeszédéből vett igével zárjuk. Kapcsoljuk az igét a lecke témájához:	TKEI Veszteségeink, 3. feladat a) része Megjegyzés: A gyermekek szívesen megosztják ezeket a történeteiket. Egy-egy történet felidézése előhozhatja a sírást, a fájdalmat belőlük. Adjunk teret ennek és tegyük érzékennyé, empátikussá az osztálytársakat is a fájdalomra. Segíthetjük őket a búcsúzás lehetőségével, és a menny teljességének ígéretével! TKEI Veszteségeink, 3. feladat b) része Megjegyzés: A feladat lehetőséget ad, hogy egy esetleges nem lezárt, vagy feldolgozatlan gyászban a gyermek léphessen egyet előre. Ha előjött egy ilyen aktuális terület az órán, találjunk hozzá akár közösen, segítve a gyermeknek egy búcsúzási lehetőséget! Biblia Jn 14,1–3

	„Jézus tudta előre, hogy meg kell halnia, és a feltámadása után a mennyországba megy. Így búcsúzott a tanítványoktól:” Igeolvasás: „Ne nyugtalankodjék a ti szívetek: higgyetek Istenben, és higgyetek énbennem! Az én Atyám házában sok hajlék van; ha nem így volna, vajon mondtam volna-e nektek, hogy elmegyek helyet készíteni a számotokra? És ha majd elmentem, és helyet készítettem nektek, ismét eljövök, és magam mellé veszek titeket, hogy ahol én vagyok, ti is ott legyetek.” (Jn 14,1–3) Szövegfeldolgozáshoz használható kérdések: • Hol készít helyet Jézus? • Milyen lehet az a hely? • Miért lesz jó ott lenni Jézus mellett?	
Énekjavaslatok (alternatívák)	RÉ21 261. „Uram Isten, siess...” (TKGY 148. o. 18., TKEI 164. o. 18.) „Jairus sír...” (TKGY 143. o. 8., TKEI 159. o. 8.) RÉ21 42. „Mint a szép, híves patakra...” (TKGY 146. o. 14., TKEI 162. o. 14.) „Köszönöm, köszönöm...” (TKGY 145. o., 12., TKEI 161. o., 12.) RÉ21 173:3 „Csudaképpen én vigasztalást vészek...” RÉ21 170:3.7–9. verse: „Kiterjesztvén kezeimet...” (+HK, BS) JJ 69: „Ne csüggedj...” – kánon (+BS, DU) BS 142: „Szívem csendben...” (+DU, JJ)	

TOVÁBBI ÖTLETEK

Képelemzési és szövegelemzési módszertani segédlet

TKEI 94. o.

A képen látható:

Egy fa szimbolikus képe: egyik oldalán sárga levelek láthatók, a mellette lévő ágakat hó fedi, a következő ágon levelek kezdenek nőni, az utolsó ágon lombok. A háttérben bokrok, melyek a nyarat idézik.

A szöveg: Népi mondóka, kérdések, Tudod-e?

Instrukció a képelemzéshez és a kapcsolódó szöveg elemzéséhez

- Milyen érzést kelt bennünk, ha elvesztünk valamit vagy valakit? Mondjátok el!
- Hogyan tudtatok megvigasztalódni? Erről is beszélgetsetek!

1. Készíts búcsúképeslapot!

Ha úgy látjuk, az osztályban többen is vannak, akik erősen rezonáltak a témára, mert veszítettek el nagyszülőt, hozzátartozót, házi kedvencet..., vagy éltek meg veszteségeket búcsúzás nélkül (költözés, tanító néni-, iskolaváltás), segíthetünk a búcsúzásban. Adjunk lehetőséget, időt, eszközöket búcsúképeslap írására! Rajzolhatnak rá egy kedves emléket, amit az elvesztett személlyel, kisállattal éltek meg, és írhatnak rá kedves búcsúsorokat.

2. Szemléltetés – Jézus csodatettének szemléltetésére

Válasz olyan gyerekek számára, akik ők maguk betegek, vagy közeli hozzátartozójuk szenved valamilyen betegségben. A 10 éves gyermek gyakran felteheti a kérdést: ha Jézus csodákra képes, akkor hogy van, az, hogy én vagy szerettem fogyatékkal él? – ezzel a képpel és a hozzá fűződő történettel a gyerekek bizalma és hite erősíthető.

Ez egy olyan kép, ami mellett nem lehet csak úgy elmenni... Azt gondolnánk, hogy Nicknek, aki kezek és lábak nélkül született, sokkal nehezebb az élete, de aztán ránézünk erre a képre, és azt látjuk, hogy ő teljesen boldog és elégedett. Példamutató.

Forrásanyag: https://www.youtube.com/watch?v=8bCJLCxg_XE